

DOI: 10.31388/2519-884X-2023-49-178-187

УДК [332.21:631.115.11](477)

*Яворська Т. І., д.е.н., професор,
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
e-mail: tetiana.yavorska@tsatu.edu.ua
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5878-6251>*

СІМЕЙНЕ ФЕРМЕРСТВО У РЕАЛІЗАЦІЇ СКЛАДОВИХ КОНЦЕПЦІЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

***Анотація.** Обґрунтовано роль господарств населення як основи розвитку сімейного фермерства в Україні. Здійснено оцінку сімейної моделі господарювання у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Проаналізовано причини, які впливають на відносно низький рівень продуктивності сільського господарства в господарствах населення. Проведено SWOT-аналіз сімейних фермерських господарств в розрізі трьох складових сталого розвитку: економічної, екологічної та соціальної.*

***Ключові слова:** сімейне фермерство, господарства населення, домогосподарства, сталий розвиток, економічна складова концепції сталого розвитку, екологічна складова концепції сталого розвитку, соціальна складова концепції сталого розвитку.*

JEL code classification: Q12, Q15

Постановка проблеми. Сімейне фермерство є переважною формою сільського господарства як у країнах, що розвиваються, так і в розвинених країнах. Вітчизняна агроекономічна наука розглядає розвиток сімейних ферм в Україні як ключовий елемент стійкості сільськогосподарської економічної системи, розширення зайнятості та подолання бідності на селі та сталого розвитку сільських територій. В Україні основний резерв розвитку сімейних ферм полягає у відповідній трансформації високотоварних господарств населення. За розрахунками науковців Інституту аграрної економіки, щонайменше 300 тис. селянських господарств можуть стати сімейними фермами до 2025 року [1]. Тому дослідження аспектів їхньої діяльності набувають все більшої ваги як на національному, так і на регіональному рівні. Особливо це питання актуалізується щодо перспектив сімейного фермерства в реалізації основних складових концепції сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методологічні і практичні аспекти сімейних фермерських господарств висвітлено в публікаціях таких науковців, як: М. Малік [7,16], В. Збарський [3], О.Лупенко [1], Т. Яворська [18] та інші. Оцінку їх ролі та заходів з підтримки сталого розвитку розглядали О. Шпикуляк [16], Т. Осташко [13], С. Лукаш [6], О.Пашко [6], О. Нів'євський [9], П. Яворський [9] та інші. Серед закордонних вчених діяльність сімейних фермерських господарств в напрямі їх сталого розвитку висвітлювали В. Graeub [10], Р. Hazell [10], S. Gelashvili [10].

Мета статті. Метою даного дослідження є вивчення ролі сімейних фермерських господарств у збалансованому розвитку за економічною, екологічною та соціальною складовими концепції сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до українського законодавства, сімейне фермерське господарство визначається як: «...форма підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського

господарства. Таке господарство підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа – підприємець» [2].

Основою для створення сімейних фермерських господарств в сільській місцевості України є частина домогосподарств, які володіють земельними ділянками різного розміру та займаються виробництвом та реалізацією продукції рослинництва і тваринництва. Це величезна категорія виробників сільськогосподарської продукції (майже 4,8 млн од.), які позиціонуються в статистичній звітності як господарства населення. Закордонні експерти вважають це справжнім «українським феноменом» [3].

Господарства населення – домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. До цієї категорії виробників віднесені також фізичні особи – підприємці, які провадять свою діяльність у галузі сільського господарства [4].

За період 2018-2022 рр. простежується тенденція до зменшення частки господарств населення у виробництві м'яса (на 7,8 %), молока (на 6,6 %) та соняшнику (на 2,1 %). Водночас частка у загальному виробництві овочевих культур у 2022 р. становила 94,1 % проти 85,6 % у 2018 р., яєць – відповідно 51,5 % і 44,8 %. Підвищилася частка виробництва зернових та плодівих і ягідних культур у загальному виробництві цих видів продукції (табл. 1).

Таблиця 1

Частка господарств населення в загальному виробництві продукції у 2018-2022 роках, %

Показники	Рік					Відхилення 2022 р. від 2018 р., +,-
	2018	2019	2020	2021	2022	
Зернові та зернобобові культури	19,9	20,2	20,4	19,0	21,4	1,5
Соняшник	13,9	14,2	12,3	13,3	11,8	- 2,1
Картопля	98,1	98,2	98,1	97,7	97,9	-0,2
Овочеві культури	85,6	85,3	84,6	85,9	94,1	8,5
Плодові та ягідні культури	78,4	83,4	83,2	79,2	82,3	3,9
М'ясо (у забійній масі)	34,9	31,9	31,2	29,4	27,1	-7,8
Молоко	72,6	71,8	70,2	68,2	66,0	- 6,6
Яйця	44,8	43,9	44,9	50,2	51,5	6,7
Вовна	87,6	88,5	90,7	89,9	92,4	4,8
Мед	98,8	98,9	99,0	99,0	99,1	0,3

Джерело: розраховано автором за даними [4]

За статистичними даними 2021 р. 73,4 % площі землі знаходиться у користуванні домогосподарств України, землекористування яких перевищує 1 га сільськогосподарських угідь, із них 31,4 % мають земельну площу більше 10 га [5]. Хоча більшість із них юридично не є оформленими у статусі сімейного фермера, але вони вносять вагомий вклад у виробництво багатьох видів сільськогосподарської продукції. Це підтверджує факт того, що господарства населення можуть стати надійною основою для створення сімейного фермерства та вже зараз є активними учасниками процесу сталого розвитку України.

Згідно з даними ООН 2021, у світі фермерські господарства виробляють понад 85% обсягу агропромислової продукції, тоді як в Україні цей показник ледве досяг 10% ВВП та знизився на 4% порівняно з 2020 роком. Одна з причин цього є орієнтація українського АПК на великі холдинги, які, відстоюючи свої економічні інтереси, формують державну податкову та законодавчу політику України [6].

Держава значну частину періоду української незалежності мало приділяла уваги розвитку сімейної форми господарювання в аграрному секторі. Лише за останні п'ять років відбулися зміни – сімейні господарства отримали формальне закріплення в законодавстві. Це значимий крок у довершенні трансформацій господарської системи, створенні сприятливих інституційних умов для реалізації права власності і підприємницької ініціативи на селі. Вітчизняне суспільство, владна спільнота все-таки дійшли до усвідомленого висновку, що сімейні фермери відповідальні за збереження потенціалу територій, на яких відбуваються виробничо-господарські процеси, тобто є значимими модераторами практики сталого розвитку [7].

У фаховій літературі є певна невизначеність у використанні терміну «сімейні фермери» або «мале фермерство». FAO (2014) визначає сімейне фермерське господарство як: «спосіб організації сільськогосподарського, лісового, рибного, пасовищного та аквакультурного виробництва, яким керує та оперує сім'я та яке залежить переважно від сімейної праці, включаючи як жіночу, так і чоловічу. Сім'я та ферма пов'язані, спільно розвиваються та поєднують економічні, екологічні, соціальні та культурні функції» [8,9].

Розмір землеволодіння часто використовується для ідентифікації дрібних фермерів – найпоширенішим є визначення із землеволодінням площею до 2 га. Безумовно, наведене вище визначення від FAO є більш широким і з більшою кількістю вимірів, і враховує особливості господарювання країн. Наприклад, виходячи з визначень, які превалюють в окремих країнах, сімейними/малими фермерами в Чилі є господарства до 12 га, до 5000 га в Уругваї, до 50 га в Нікарагуа та в Перу, до 45 га в Гватемалі, до 66 га в Еквадорі. У США під це визначення підпадають всі ферми, за винятком тих, які "організовані як несімейні корпорації, а також ферми, що управляються найманими менеджерами". Загалом, у всьому світі існує величезна різноманітність сімейних фермерських господарств, що вимагають конкретної політики щодо розвитку сімейного фермерства [10].

Малі ферми управляються дрібними виробниками. Існує приблизно 500 мільйонів малих сімейних ферм у всьому світі, 280 мільйонів з яких лише в Китаї та Індії [11]. Хоча сімейні фермери і дрібні виробники не є ідентичними групами, вони мають багато спільного і, отже, стикаються з низкою подібних проблем [11]. Більшість малих ферм є сімейними, але не всі сімейні ферми є малими.

Глобальна оцінка сімейної моделі господарювання у сталому розвитку виражається у тому, що у грудні 2017 р. Організацією Об'єднаних Націй було анонсовано Десятиліття сімейних фермерських господарств ООН на 2019–2028 рр., що здійснено для сприяння реалізації Порядку денного в секторі сталого розвитку на період до 2030 р. У рамках реалізації пріоритетів сімейного фермерства на означене десятиліття анонсовано глобальний План дій щодо мобілізації національних і глобальних ресурсів для вирішення нагальних проблем фермерів [7].

Цим заходом визначено вагоме значення сімейних фермерських господарств у зменшенні бідності та покращенні глобальної продовольчої безпеки. Метою є сприяння новій політиці розвитку на національному та меншою мірою на регіональному рівнях, яка буде допомогати дрібним власникам і сімейним фермерам викоринити голод, скоротити бідність у сільській місцевості та продовжувати відігравати важливу роль дрібномасштабного стійкого сільськогосподарського виробництва у глобальній продовольчій безпеці.

Економічна стійкість сімейного фермерства є предметом дискусій багатьох вчених. На думку деяких науковців, сімейне фермерство не можна вважати стійкою комерційною діяльністю через обмеження, пов'язані з розміром господарств, відсутністю передових

технологій та знань. Інші підкреслюють важливість сімейного фермерства для продовольчої безпеки.

Продовольча безпека, як умова, пов'язана з постійною доступністю їжі, є важливим аспектом сімейного сільського господарства. Сімейні ферми були визнані ключовою ланкою в зусиллях по створенню поживних продуктів системи харчування, які дозволяють людям вести здоровий, продуктивний спосіб життя, а також є наріжним каменем боротьби з бідністю в усьому світі [14].

Зважаючи на те, що в країнах «третього світу» сільське господарство представлене переважно малими фермерськими господарствами (домогосподарствами фермерського типу), продовольча підтримка ООН вразливих груп населення в цих країнах є вагомим чинником стимулювання розвитку місцевого фермерства. Про певну узгодженість продовольчої допомоги населенню та сприяння розвитку фермерства свідчать і найновіші рішення організацій світового співтовариства. У Цілях сталого розвитку, ухвалених на Саміті ООН у 2015 р., ціль 2 сформульована як «подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства» – тобто подолання голоду і розвиток сільського господарства поєднані в одній цілі. Перші два завдання щодо досягнення цієї цілі стосуються поліпшення харчування жителів Землі, особливо їх вразливих груп, а третя – підвищення продуктивності сільського господарства і збільшення доходів дрібних виробників продовольства, зокрема сімейних фермерських господарств [13].

Продуктивність сільського господарства в господарствах населення в Україні залишається нижчою за більшістю видів продукції, ніж у сільськогосподарських підприємствах. Наприклад, у 2022 році урожайність картоплі становила 172,3 ц з гектара, що нижче порівняно із показником в сільськогосподарських підприємствах на 88,8 ц. Урожайність овочевих культур в господарствах населення мала рівень 196,7 ц з га порівняно із 282,4 ц з га у сільськогосподарських підприємствах [4]. А у порівнянні із європейськими показниками цей показник може бути вдвічі меншим.

Незважаючи на відносно низьку продуктивність господарств населення в Україні, вони забезпечують продовольством свої домашні господарства і виробляють різноманітні продукти, включаючи фрукти, овочі, м'ясо та молочні продукти. Проте виробництво продукції в господарствах населення має обмежені масштаби. Це говорить про те, що вони наразі не можуть вважатися гарантією продовольчої безпеки країни, але є критично важливими для її забезпечення на певному рівні, зменшення бідності та поліпшення навколишнього середовища. Хоча, безумовно, господарства населення для свого подальшого розвитку повинні постійно практикувати з використанням організаційних, технологічних, фінансових та інших новацій.

Проблема низької продуктивності дуже складна і має багато взаємопов'язаних причин. Переважна більшість господарств населення в Україні мають у володінні та користуванні невелику кількість землі, яка досить часто фрагментована на декілька ділянок у різних місцях. Відповідно та модель землекористування, яка склалася після приватизації, перешкоджає продуктивності потенційних сімейних ферм.

Іншим фактором низької продуктивності є недостатній обсяг знань сільського населення та малих виробників сільськогосподарської продукції про сучасні технології, низький рівень поінформованості про можливості та потенційні ризики при веденні господарської діяльності (в т.ч. через зміни клімату) та професіоналізму у веденні сільського господарства.

Більшість господарств населення навіть не знають про існування дорадчих центрів і майже не отримують консультацій від них. Хоча треба відмітити, що і самі власники особистих селянських господарств часто не мотивовані, або недостатньо зацікавлені у освоєнні нових технологій та отримання нових знань. В Україні також важко знайти ініціативних фермерів. Ті, хто проактивні, зазвичай вже створили, або створюють сімейні ферми, хоча і на цьому шляху зустрічаються із багатьма труднощами.

Ще однією причиною низької продуктивності потенційних фермерських господарств є відсутність доступу до якісних ресурсів і фінансування. За останні 20 років дрібні українські фермери залишалися осторонь аграрної політики держави. Підтримка сільського господарства у вигляді значних податкових пільг та субсидій були спрямовані на великі підприємства, що ставить дрібних виробників у невигідне становище з точки зору розвитку і зростання [6].

Перш за все, йдеться про матеріальні стимули та дотації для господарств населення у сільській місцевості. В Україні, за словами голови Спілки українських селян Івана Томича, ця цифра становить 15–25 грн/га. Для порівняння: у світі цей показник коливається від 250 до понад 400 євро. У країнах ЄС це, наприклад, 300 євро/га, а в Японії взагалі 600 євро.

Після розпаду Радянського Союзу рівень безробіття в країні був дуже високим і роздача землі людям вважався можливим вирішенням проблеми. Значну кількість сільськогосподарських земель (45,1 %) було надано громадянам для ведення товарного сільськогосподарського виробництва (в середньому 3,9 га), 19,5 % для ведення селянського (фермерського) господарства (77,4 га на одне) та 18,12 % – для ведення особистого підсобного господарства. Багато людей отримали невеликі ділянки землі для ведення особистого селянського господарства. Вважалося, що родина з землею хоч зможе мати достатньо їжі для власного споживання. Хоча після цієї земельної реформи минуло достатньо часу, сімейні ферми не дуже змінилися. Переважна більшість із них є невеликими за масштабами та невеликими ділянками [14].

Однією з проблем, яка перешкоджає комерціалізації сімейних ферм, є відсутність базових навичок, необхідних для ведення бізнесу. Більшість власників господарств населення не можуть зробити елементарних розрахунків і мають лише нечіткі уявлення про витрати на виробництво своєї продукції. Типове господарство населення в Україні, яке має товарний характер, не бачить різниці між прибутком і доходом від продажу, що ускладнює ведення господарства як комерційного бізнесу.

Для проведення ґрунтового аналізу ролі господарств населення (сімейних фермерських господарств) в реалізації трьох основних складових сталого розвитку, розглянемо кожний їхній аспект окремо.

Для розвитку сільського господарства України дуже важливим є правильне управління природними ресурсами. Деякі експерти вважають, що через свій обмежений розмір землекористування більшість сімейних ферм не мають істотного впливу на навколишнє середовище. Інші стверджують, що сімейним фермерам бракує знань і обізнаності про екологічно практичні практики ведення сільського господарства (сівозміна, правильний обробіток ґрунту, адекватне внесення добрив тощо), що може нашкодити навколишньому середовищу.

В Україні державна політика, на відміну від основних європейських практик, залишає поза увагою екологічні питання розвитку сільського господарства. Між тим, на необхідність збереження природних ресурсів впливають процеси, з якими сільськогосподарські товаровиробники стикаються все частіше. У першу чергу це пов'язано зі зміною клімату. Зміна клімату особливо впливає на сільське господарство. Майже щороку різні регіони України страждають від посухи, граду, повені та інші стихійних лих. Їх частота зростає з часом і із зміною клімату є більш очевидною.

Традиційно вважається, що сімейне фермерство захищає біорізноманіття та навколишнє середовище, сприяє використанню агроекологічних і традиційних технологій, підтримуючи здорове функціонування екосистем. Однак слід визнати, що не всі методи сімейного ведення господарства позитивно впливають на навколишнє середовище. Через відсутність знань та стимулювання державою підтримки екологічного сільського господарства, більшість сімейних фермерів не враховують свій екологічний вплив на навколишнє середовище. Проте, порівнюючи із діяльністю агрохолдингів, сімейні фермери все ж таки краще зберігають біорізноманіття, тому що для зменшення ризиків зазвичай диверсифікують своє виробництво.

Багатьма сімейними фермами керують люди, які не мають інших можливостей для працевлаштування. Надзвичайно важко знайти фермерів, які чесно віддані своїй справі, так званих «фермерів за покликанням». Тобто сімейне фермерство є просто стратегією виживання, і тільки для деяких з них це спосіб життя та власний вибір. Ті, хто розглядає сімейне фермерство як спосіб життя, у більшості випадків є успішними фермерами з великими земельними ділянками. Вони високо комерціалізовані та виробляють продукцію як для власного споживання, так і для продажу. Вони проактивні та більш готові застосовувати передові технології та розвивати свої знання. Ті, хто вважає фермерство стратегією виживання, більш охоче влаштовуються на роботу поза фермами.

Ведення невеликого селянського господарства в Україні здебільшого асоціюють із селянами з низьким рівнем освіти та доходів. Більшість мешканців сільської місцевості не хочуть, щоб їхні діти росли і продовжували жити в селі. Батьки намагаються зробити так, щоб їхні діти вступили до університету, отримали дипломи та осіли в місті. Тому вести особисте селянське господарство в Україні непроститивно. До цього додається відсутність ресурсного потенціалу та стимулів стати сучасними фермери. Відповідно, не відбувається спадкоємність ферм, втрачаються деякі традиції та хороші практики, оскільки вони не передаються новим поколінням. Сільське життя асоціюється з бідністю і відсутністю можливостей для розвитку. У селах є молодь, яка воліє скоріше бути безробітними, ніж працювати на своїй, чи чужій фермі. Вони не сприймають сімейне фермерство як можливість роботи. Відсутність зручностей і послуг у сільській місцевості також обмежує можливості спілкування та проведення дозвілля для фермерів, особливо молодих.

Для оцінки основних викликів і можливостей з якими зустрічається сімейне фермерство в Україні основним інструментом виступає SWOT аналіз. Він проведений нами на основі аналізу статистичних даних, законодавчих актів, вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, результатів опитувань та інших джерел (табл. 2).

Таблиця 2

SWOT-аналіз господарств населення (потенційних сімейних фермерських господарств) в реалізації складових концепції сталого розвитку

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>Економічні</p> <p>Диверсифікація сільськогосподарського виробництва під відповідні кліматичні зміни.</p> <p>Можливість продовольчої спеціалізації різних категорій господарств у межах регіону.</p> <p>Економія масштабу.</p> <p>Нижчі транзакційні витрати порівняно із фермами з найманою робочою силою, тому що сім'я та її члени працюють заради добробуту власних родин.</p> <p>Можливість отримання доходу від реалізації виробленої продукції.</p> <p>Продовольча безпека – сімейні ферми забезпечують продуктами харчування багато сімей і рятували та рятують багатьох людей під час важких перехідних періодів та воєнних дій.</p>	<p>Економічні</p> <p>Обмежені знання про сучасні технології та найкращі практики ведення землеробства.</p> <p>Низька продуктивність, обмежені масштаби виробництва, роздробленість землі.</p> <p>Проблема збуту різноманітної нестандартизованої продукції.</p> <p>Обмежений доступ до програм державної підтримки</p> <p>Недостатній рівень фінансових можливостей господарств щодо забезпеченості сільськогосподарською технікою та засобами виробництва та високі ціни на них.</p> <p>Обмежені можливості для управління ризиками (відсутність доступу до агрострахування).</p> <p>Низький рівень безпеки харчових продуктів.</p> <p>Відсутність участі в національній аграрній політиці.</p> <p>Доступ до інформації (ринкові ціни).</p> <p>Відсутність інфраструктури (транспорт, зберігання, зрошення тощо).</p>

	Низька інтеграція та слабкі зв'язки у ланцюгах доданої вартості та відсутність доступу до інвестицій.
Екологічні Розвиток екологічної стійкості. Збереження біорізноманіття. Збереження ландшафту. Краще знання навколишнього середовища завдяки зв'язкам між поколіннями.	Екологічні Фрагментизація та розпорошеність сільськогосподарських земель. Обмежені знання про належне використання добрив та пестицидів. Низька можливість дотримання оптимальних сівозмін. Недосконалий обробіток ґрунту тощо.
Соціальні Збереження та передача традицій землеробства. Культурні функції включають передачу ідентичності, символічних і релігійних цінностей. Забезпечення зайнятості сільського населення.	Соціальні Відсутність висококваліфікованого персоналу та певна обмеженість у кількості членів фермерського господарства. Старіння членів сімейних ферм і втрата людського капіталу. Соціальний імідж сільського господарства та соціального схвалення. Нерозвинені зручності в сільській місцевості.
Можливості	Загрози
Економічні Можливості вирощування проміжних культур. Диверсифікація виробництва, вирощування нішевих культур тощо. Підвищення доходів сільського населення. Експортний потенціал для продажу агропродукції на ринок ЄС. Потенціал для маркування органічних продуктів. Готовність уряду сприяти розвитку сільського господарства. Можливість приєднати агротуризм до підприємницької діяльності сімейної ферми. Кооперація, створення фермерських груп, асоціації тощо.	Економічні Політична нестабільність. Торговельні бар'єри (наприклад, санітарні вимоги Європейського Союзу). Низька диверсифікація експортного ринку сільськогосподарської продукції, висока залежність від європейських ринків. Воєнні дії російської федерації.
Екологічні Наявність природних умов для органічного виробництва. Можливості створення біосферних заповідників і забезпечення гармонійного співіснування у них природи і людини.	Екологічні Поширення хвороб рослин. Стихійні лиха. Консолідація земель сільськогосподарського призначення може завдати шкоди екології. Інтенсифікація виробництва. Воєнна агресія росії.
Соціальні Підтримка сімейних ферм є життєздатним варіантом підтримки державою багатьох сільських сімей у напрямку інклюзивного зростання, зменшення рівня бідності. Побудова відносин між селом і містом для покращення усвідомлення «сталого» споживання.	Соціальні Інтенсифікація «фермерства» в сімейних фермерських господарствах може призвести до зникнення «сім'ї» в сільському господарстві.

Джерело: складено автором.

Висновки. Таким чином, сімейні фермерські господарства є чи не головним фактором сталого розвитку сільської місцевості, адже саме вони зберігають традиційні види виробництва, традиційну культуру, сприяють збереженню сільськогосподарського біорізноманіття та раціональному використанню природних ресурсів і, водночас, є важливим фактором сільської економіки [15].

Вже сьогодні такі господарства виконують свою роль у реалізації основних складових концепції сталого розвитку. З точки зору стійкості навколишнього середовища сімейне фермерське господарство, якщо воно диверсифіковане та має належний менеджмент, як правило, є екологічним. Специфіка сімейного фермерства завдає менше шкоди природі, але негативний вплив на зовнішнє середовище завдає недостатній рівень знань та низька обізнаність щодо екологічно «чистих» практик ведення сільськогосподарського виробництва. Ситуацію погіршує і відсутність координації в управлінні природними ресурсами.

З соціальної точки зору сімейне фермерство відіграє важливу роль у сталому розвитку. Сільське господарство України здавна має свої сильні традиції, які відображаються в існуванні багатьох традиційних продуктів за різними регіонами. Сімейне фермерство є найкращим способом збереження сільської місцевості, традиційного способу життя селян, становлення середнього класу на селі та економічно міцних сільських громад. Проте зараз такий спосіб життя знаходиться під загрозою через менші доходи у сільській місцевості порівняно з роботою у міських поселеннях, низький імідж сільського господарства. Молодь стає менше цікавитися сільським господарством і загалом селом. Підвищення міграції до великих міст країни і за кордон, яка особливо посилилася в період воєнної агресії росії, може призвести до поступового зникнення ведення традиційного особистого селянського господарства, а отже і сімейних фермерських господарств.

Сімейні ферми сприяють економічній стійкості аграрного сектора, унормовують задоволення пріоритетних цілей сталого розвитку та частково забезпечують продовольчу безпеку країни. Вони є джерелом доходу для багатьох сімей у сільській місцевості, де сімейне фермерське господарство виконує функцію так званого «соціального страхування». На сучасному етапі розвитку сімейні ферми не можуть гарантувати продовольчу безпеку через повільні тенденції динаміки отримання ними юридичного статусу, низьку конкурентоспроможність, спричинену відсутністю комерціалізації тощо. Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є розробка стратегій на основі висновків, які містяться у проведеному SWOT-аналізі.

Список використаних джерел

1. Науковці Інституту аграрної економіки взяли участь у комітетських слуханнях ВРУ щодо трансформації АПК України та стимулювання розвитку сімейних ферм. URL: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/1811-2016-10-27-10-21-32.html> (дата звернення 10.10.2023).
2. Про внесення змін до Закону України "Про фермерське господарство" щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067-19#Text> (дата звернення 15.11.2023).
3. Збарський В. К., Алексєєва Ю.Ю. Особливості трансформації сільських домогосподарств у сімейні фермерські господарства. *Економіка АПК*. 2017. № 7. С. 23-29.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 09.11.2023).
5. Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості у 2021 році. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/opsgd/arch_oschd_u.htm (дата звернення 03.10.2023).
6. Svitlana Lukash, Oleh Pasko, Inna Sokhan. Management of the development of family farms in the context of economic transformation: assessment of their role and measures to support their sustainable development. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2023. Вип. 1 (93). С. 40-45.
7. Шпикуляк О., Малік М. Становлення організаційно-економічної моделі сімейного фермерства в Україні: інституційні засади, проблеми та пріоритети. *Економіка АПК*. 2019. Т. 26, № 9. С. 6-18.
8. FAO. The state of food and agriculture 2014: Innovation in family farming. Rome: FAO, 2014.

9. Олег Нів'євський, Павло Яворський, Олександр Донченко. Малі фермери та домогосподарства в сільському господарстві та сільській економіці: оцінка їх ролі та заходи з підтримки їх сталого розвитку. Дослідження виконане на замовлення проекту ЄС «Підтримка впровадження сільськогосподарської та тшкола економіки, 2019 р.
10. Graeub B., Chappell, M., Wittman, H., Ledermann, S., Kerr R. and Gemmill-Herren B. The State of Family Farms in the World. *World Development*. 2016. Vol. 87. P. 1-15.
11. Hazell P., Poulton C., Wiggins S., Dorward A. The future of small farms for poverty reduction and growth. Washington: International Food Policy Research Institute (IFPRI), 2020.
12. FAO. URL :<http://www.fao.org/news/story/en/item/262865/icode/>.
13. Модернізація економічної політики розвитку сфер діяльності та ринків : у 4 ч. / Т. О. Осташко [та ін.]. Київ: [ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"], 2020.
14. Паньків Зіновій. Еволюція землекористування в Україні : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 188 с.
15. Сімейні ферми як об'єктивна необхідність. URL: <https://agrotimes.ua/article/simejni-fermi-yak-ob-ektivna-neobhidnist/> (дата звернення 20.11.2023).
16. Малік М., Шпикуняк О., Мамчур В. Реалізація цілей сталого розвитку України в контексті трансформації особистих селянських господарств у сімейні фермерські. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. № 7(26). С. 21-31.
17. Salome Gelashvili, Irakli Kochlamazashvili, Ia Katsia, Phatima Mamardashvili. The Role of Family Farming in the Sustainable Development of the Agricultural Sector and Poverty Reduction in Georgia. Tbilisi, Georgia, 2014. 41 p.
18. Tetiana Yavorska, Yurii Prus, Oksana Lysak, Hanna Zavadskykh. Problems and Prospects for Development of Family Households in Ukraine. *Modern Development Paths of Agricultural Production*. 2019. P. 593-602

References

1. IAE scientists took part in the committee hearings of the VR of Ukraine on the transformation of the agricultural sector of Ukraine and the stimulation of the development of family farms. URL: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/1811-2016-10-27-10-21-32.html> [in Ukrainian].
2. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny "Pro fermers'ke gospodarstvo". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067-19#Text> [in Ukrainian].
3. Zbarsky, V. K., Alekseeva, Yu. Yu. (2017). Features of transformation of rural dairy farms into family farms. *Economy APK*, 7, 23-29 [in Ukrainian].
4. <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
5. Main agricultural characteristics of households in rural areas in 2021. (2023). URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/opsgd/arch_oschd_u.htm [in Ukrainian].
6. Lukash, S., Pasko, O., Sokhan, I. (2023). Management of the development of family farms in the context of economic transformation: assessment of their role and measures to support their sustainable development. *Bulletin of the National Agrarian University. Economy and management series*, 1(93), 40-45 [in Ukrainian].
7. Shpykulyak, O., Malik, M. (2019). Formation of the organizational and economic model of family farming in Ukraine: institutional, principles, problems and priorities. *Economy APK*, 26(9), 6-18 [in Ukrainian].
8. FAO. The state of food and agriculture 2014: Innovation in family farming. (2014). Rome: FAO.
9. Nivyevesky, O., Yavorskyi, P., Donchenko, O. (2019). Small farmers and households in agriculture and the rural economy: assessment of their role and measures to support their sustainable development. Research commissioned by the EU project "Supporting the implementation of the agricultural school of economics". Kyiv [in Ukrainian].
10. Graeub, B., Chappell, M., Wittman, H., Ledermann, S., Kerr R. and Gemmill-Herren B. (2016). The State of Family Farms in the World. *World Development*, 87, 1-15.
11. Hazell, P., Poulton, C., Wiggins, S., Dorward, A. (2020). The future of small farms for poverty reduction and growth. Washington: International Food Policy Research Institute (IFPRI).
12. FAO. URL :<http://www.fao.org/news/story/en/item/262865/icode/>.
13. Modernization of the economic policy of the development of spheres of activity and markets: in 4 parts (2020) / T. O. Ostashko [et al.]. Kyiv: Institute of Economics and forecasting of Ukraine [in Ukrainian].
14. Pankiv, Z. (2012). Evolution of land use in Ukraine: monograph. Lviv: Ivan Franko University [in Ukrainian].
15. Family farms as an objective necessity. URL: <https://agrotimes.ua/article/simejni-fermi-yak-ob-ektivna-neobhidnist/> [in Ukrainian].
16. Malik, M., Shpykulyak, O., Mamchur, V. (2020). Implementation of the goals of sustainable development of Ukraine in the context of the transformation of personal peasant farms into family farms. *Economy of nature use and sustainable development*, 7(26), 21-31 [in Ukrainian].
17. Salome Gelashvili, Irakli Kochlamazashvili, Ia Katsia, Phatima Mamardashvili. (2014). The Role of Family Farming in the Sustainable Development of the Agricultural Sector and Poverty Reduction in Georgia. Tbilisi, Georgia.
18. Yavorska, T., Prus, Yu., Lysak, O., Zavadskykh, H. (2019). Problems and Prospects for Development of Family Households in Ukraine. *Modern Development Paths of Agricultural Production*, 593-602.

*Yavorska Tetiana, Doctor of Economics Sciences, Professor,
Dmytro Motorny Tavria State Agrotechnological University
tetiana.yavorska@tsatu.edu.ua
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5878-6251>*

FAMILY FARMING IMPLEMENTING COMPONENT CONCEPTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract. Task statement. The purpose of this study is to study the role of family farms in balanced development according to the economic, ecological and social components of the concept of sustainable development. **Research results.** It was determined that the basis for the creation of family farms in rural areas of Ukraine are households that own plots of land and are engaged in the production and sale of crop and livestock products. The importance of family farms in reducing poverty and improving global food security has been determined. The productivity of agriculture in households and the reasons affecting its relatively low level are analyzed. It is proven that households provide food for their households and produce a variety of products, including fruits, vegetables, meat and dairy products. A SWOT analysis of the functioning of households (potential family farms) in terms of three main components of sustainable development: economic, ecological and social was carried out. **Conclusion.** It has been proven that family farms are one of the main factors of sustainable development of rural areas. In terms of environmental sustainability, family farms are sustainable if they are diversified and well managed. From a social point of view, family farming is the best way to preserve the countryside, the traditional way of life of the peasants, the formation of a middle class in the countryside and economically strong rural communities. Family farms contribute to the economic sustainability of the agricultural sector, regulate the fulfillment of priority goals of sustainable development and partially ensure the country's food security.

Key words: family farming, households, sustainable development, economic component of the concept of sustainable development, ecological component of the concept of sustainable development, social component of the concept of sustainable development.